

## TIJORAT BANKLARINING KREDITLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

**Xo'jakeldiyev Elbek**

Toshkent Kimyo Xalqaro

Universiteti Bank ishi fakulteti, Ban-51 Uguruhi talabasi.

**Mamasobirov Dilmurod**

Ilmiy rahbar.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14278810>

**Annotatsiya.** Maqolada tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga kredit berish amaliyoti tahlil qilingan. Tijorat banklari tomonidan kreditlash amaliyotidagi muammolarni bartaraf etish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar berilgan.

**Kalit so'zlar:** kreditlash amaliyoti, tijorat banki, jismoniy shaxs, likvidlik, markaziy bank, kredit portfelini boshqarish, risk, rentabellik, likvidlik.

## СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАКТИКИ КРЕДИТОВАНИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

**Аннотация.** В статье анализируется практика кредитования физических лиц коммерческими банками. Даны практические предложения и рекомендации по устранению проблем в практике кредитования коммерческими банками.

**Ключевые слова:** практика кредитования, коммерческий банк, физическое лицо, ликвидность, центральный банк, управление кредитным портфелем, риск, доходность, ликвидность.

## IMPROVEMENT OF LENDING PRACTICES OF COMMERCIAL BANKS

**Abstract.** The article analyzes the practice of lending to individuals by commercial banks. Practical proposals and recommendations are given for the elimination of problems in the practice of lending by commercial banks.

**Keywords:** lending practice, commercial bank, individual, liquidity, central bank, loan portfolio management, risk, profitability, liquidity

**Kirish.** Tijorat banklari iqtisodiyotning moliyaviy vositachilari sifatida iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida bank kreditlash tizimini takomillashtirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Kreditlash tizimi nafaqat moliyaviy resurslarni taqsimlash, balki iqtisodiyotning turli sohalarini qo'llab-quvvatlash va tadbirkorlikni rivojlantirish uchun asosiy vositalardan biridir. Iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish va bank tizimini rivojlantirish sharoitida kredit operatsiyalari muhim o'rin tutadi.

Tijorat banklarining kredit operatsiyalari bank daromadlarini shakllantiruvchi faoliyat bo'lganligi sababli, kredit portfelining sifat darajasi barqarorligini ta'minlash bugungi kunda banklarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Kreditlash tijorat banklari uchun birinchi darajali ahamiyatga ega bo'lgan faoliyat turi hisoblanadi, chunki tijorat banklarining kredit portfeli sifatining pasayishi ularning moliyaviy barqarorligiga ta'sir ko'rsatadi.

Tijorat banklarining kredit portfelini samarali boshqarish xo'jalik yurituvchi subyektlarning kreditga bo'lgan ehtiyojini qondirish imkonini beradi. Respublikamizda iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirilgan bank kreditlari hajmining ko'payishi, ulardan foydalanayotgan turli mulkchilik va xo'jalik yurituvchi subyektlar sonining ko'payishi, banklar

tomonidan berilayotgan kreditlarni oqilona joylashtirish, ularning samaradorligini oshirish, bank kreditlari samaradorligini oshirishni ta'minlash vazifalari berilgan kreditlar bo'yicha hisoblangan foizlarni o'z vaqtida undirish banklarning kredit portfelini doimiy monitoring qilishning dolzarb masala ekanligini asoslab beradi.

**Adabiyotlar sharhi.** Tijorat banklarida kredit portfelini boshqarish samaradorligini oshirish masalalari qator xorijiy olimlarning ilmiy izlanishlarida o'rganilib, kredit portfeli tushunchasi uning mohiyatiga berilgan ta'riflarda o'z ifodasini topgan. Masalan,

Amerikalik iqtisodchilar Chris J. Barlton, Diana Mac Naughton kredit portfelini kreditlarning guruhlanishi deb ta'riflaydi. Shuningdek, N. Sokolinskaya "ssuda portfeli qisqa muddatli va uzoq muddatli kreditlar yig'indisidan iborat" deb ta'riflaydi. Bu ta'rifda asosiy e'tibor kreditning amal qilish muddatiga qaratiladi, bu esa kredit portfelining mohiyatini to'liq ochib bermaydi. Chunki bank tomonidan berilgan kreditlar muddatini belgilash va unga rioya qilish faqat kredit portfelining sifatini aniqlashda muhim omil bo'lishi mumkin.

Mashhur rus iqtisodchisi O.I. Lavrushin ta'riflaydi: "Bank sohasida kredit portfeli tushunchasi odatda u yoki bu bankning kreditlari yig'indisi sifatida tushuniladi". Shu bilan birga, uning fikricha, bankda kredit portfelini shakllantirish va uni tahlil qilish tijorat banking strategiyasi va taktikasini aniq ishlab chiqish imkonini beradi hamda mijozlarga kredit berish imkoniyatlarini oshiradi.

Abalkin L.I, Panova G.S va yana bir guruh iqtisodchilarning fikricha, tijorat banklarining kredit portfeli kreditlarning sifati va tarkibi bo'yicha tasnifi hisoblanadi. Bu ta'rifda, bizning fikrimizcha, kredit portfelining mohiyatini ochishga ijobiy yondashilgan. Ijobiy tomoni shundaki, ular ma'lum omillarni hisobga olgan holda kreditlarni sifatiga qarab toifalarga bo'lish zarurligini ta'kidlaydilar.

Xorijiy iqtisodchilarning yana bir guruhi K.J.Braltron va D.Mak Notonning fikricha, tijorat banklarining kredit portfeli kreditlar tasnifi hisoblanadi. ma'lum xususiyatlarga ko'ra. Bu ta'rifda kredit portfeli o'ziga xos shakl va belgilarga ko'ra kreditlarning tasnifiga asoslanadi. O'zbekiston iqtisodchilari ham bu borada bir qator tadqiqotlar olib borishgan, xususan, Sh.Z.Abdullaevaning ta'kidlashicha, banklarning kredit portfeli turli kredit risklari asosida ma'lum mezonlar bo'yicha toifalangan kreditlar shkalasi bo'yicha bank talablarining yig'indisidir. Iqtisodchi o'z ta'rifida kreditlarni ma'lum mezonlarga ko'ra tasniflashga, shuningdek kredit risklariga e'tibor qaratdi. Yuqorida ko'rib chiqilgan ta'riflarning o'ziga xos tomonlarini tahlil qilib, kreditga quyidagicha ta'rif berish mumkin, deb hisoblaymiz: bankning krediti – bu moliyaviy muassasa (odatda bank) tomonidan mijozga (jismoniy yoki yuridik shaxs) ma'lum bir muddatga va shartlarga ko'ra qarzga berilgan pul mablag'idir. Kreditning asosiy xususiyati shundaki, qarz oluvchi uni belgilangan foiz stavkasi bo'yicha qaytarishi kerak. Shuningdek, banklar faoliyatida kredit operatsiyalari asosiy o'rinni egallaganligi sababli ularning kredit portfelini to'g'ri tashkil etish banklarning samarali va barqaror faoliyat yuritishi uchun imkoniyat yaratadigan asosiy omillardan biridir. Kredit operatsiyalaridagi kamchiliklar banklar daromadlarining pasayishiga, ba'zi hollarda esa bankrot bo'lishiga olib kelishi mumkin. Shu bois banklarning berilayotgan kreditini va uning sifatini monitoring qilish tijorat banklarining samarali faoliyatining kafolati hisoblanadi. Yuqorida o'rganilgan holatlardan kelib chiqib, tijorat banklarida kreditni boshqarish samaradorligini oshirish yo'llari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borish har doim dolzarb bo'ladi, deb hisoblaymiz.

**Tadqiqot metodologiyasi.** Ushbu maqolaning nazariy va uslubiy asosi sifatida umumiy iqtisodiy adabiyotlar va ilmiy maqolalar, iqtisodchi olimlarning tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarish masalalari bo'yicha tadqiqotlari, olimlar va soha vakillari bilan suhbatlar, ularning yozma va og'zaki tahlili fikrlar, ekspert bahosi, jarayonlarni, iqtisodiy hodisalarni kuzatish va jarayonlarga tizimli yondashish, muallifning tajribalari, xulosalari, takliflari bilan qiyosiy tahlil qilish. Tegishli yo'nalishlar bo'yicha tavsiyalar berilgan. Mavzuni o'rganish jarayonida umumiy iqtisodiy usullardan tashqari, taqqoslash, nazariy va amaliy materiallarni jamlash, tizimli tahlil qilish kabi ma'lumotlarni strukturalashtirishga alohida yondashuvlar qo'llanildi.

Tahlil va natijalar Bankning aktiv operatsiyalarida kredit asosiy o'rinni egallaydi va bank daromadlarining salmoqli qismi hisoblanadi. Shuning uchun bankning kredit portfelining shakllanishi bank faoliyatiga bevosita ta'sir qiladi. Bank o'z kreditlarni samarali boshqarishi uchun birinchi navbatda banklarning kreditlash jarayonini to'g'ri tashkil etish zarur. Amaldagi qonunchilikda, bankning kredit portfeli muntazam ravishda tahlil qilinishi va auditdan o'tkazilishi kerakligi ko'rsatilgan bo'lib, unda kredit sifatini aniqlashdan tashqari, bankning kredit portfelini boshqarish sifatini ham baholash kerak. Kreditlash jarayoni, shu jumladan tasdiqlangan kredit siyosati va kredit hujjatlarini berish tartiblari, garov ta'minotini berish va baholash, kreditlash bilan bog'liq vakolatlarini taqsimlash, standartlarga rioya etilishini ta'minlashga qonun hujjatlariga e'tibor qaratish lozim.

1-Jadval<sup>1</sup>

| Ko'rsatkich nomi                                         | 01.11.2023y | 01.11.2024y | O'zgarishi (foizda) |
|----------------------------------------------------------|-------------|-------------|---------------------|
| Jami kredit qoldig'i                                     | 460 491     | 521 025     | 13%                 |
| Jismoniy shaxslarga ajratilgan kredit qoldig'i           | 143 443     | 172 790     | 20%                 |
| Ipoteka kreditlari                                       | 56 229      | 65 782      | 17%                 |
| Mikroqarzarlar                                           | 23 086      | 39 873      | 73%                 |
| Iste'mol kreditlari                                      | 42 692      | 41 200      | -3%                 |
| Ta'lim kreditlari                                        | 4 470       | 5 569       | 25%                 |
| Tadbirkorlikni rivojlantirish uchun ajratilgan kreditlar | 16 824      | 18 859      | 12%                 |

### 1- Jadval Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar qoldig'i to'g'risidagi kreditlar to'g'risidagi ma'lumot

Jadval ma'lumotlariga ko'ra 2023 va 2024yillarda jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar qoldig'i va berilgan barcha turdagi kreditlar ko'rsatilgan. Bularndan shuni ko'rishimiz mumkinki 2023 yil jismoniy shaxslarga ajratilgan kredit qoldig'i 142 445(mlrd.so'm) teng, 2024 yilga kelib esa bu ko'rsatkich 20 % ga oshganligini, ya'ni bu 172 790(mlrd.so'm) ga yetganligini ko'rishimiz mumkin.

<sup>1</sup> <https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/1966671/>

Berilgan kreditlar orasidagi 2024 yil eng ko'p ulushni tashkil qilgan kredit bu- Ipoteka krediti bo'lib 65 782(mlrd.so'm) ni tashkil qilgan va bu o'tgan yilgi ko'rsatgichga nisbatan 17% ga oshganini ko'rishimiz mumkin. Shunisi qiziqarli kim ta'lim krediti o'tgan yilga nisbatan 25%ga yuqori. Ammo jadval ma'lumotlariga ko'ra I'stemol kreditlari 2024yil 2023 yilga nisbatan 3%ga qisqarganini ko'ramiz va bu 41 200(mlrd.so'm) ni tashkil qilganini bilamiz.

**Xulosa va takliflar.** Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish uchun bank aktivlari sifati ustidan doimiy, samarali monitoring olib borish, bank faoliyati bilan bog'liq muammoli vaziyatlarni aniqlash va bartaraf etish mexanizmini kuchaytirish; aktivlarni dastlabki bosqichlarda; banklar aktivlarini diversifikatsiya qilish, kredit portfelini yaxshilash va iqtisodiy vaziyatdan kelib chiqib ularga zarur o'zgartirishlar kiritish orqali risklarni samarali boshqarishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish; kreditlashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarni baholash, o'rganish, tahlil qilish; bank tizimiga oid qabul qilingan qarorlar asosidagi jarayon va kredit munosabatlarini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlarning bajarilishini tashkil etish, biznes-reja ko'rsatkichlari bajarilishini nazorat qilish.

#### REFERENCES

1. Abdullaeva Sh.Z. Pul kredit va banklar. T.: Moliya, 2008.
2. Abdullaeva Sh.Z. Pul muomalasi va kredit T.: ILM ZIYO, 2017.
3. Abdullaeva Sh.Z. Bank ishi: Darslik. T.: Iqtisod-Moliya, 2017
4. Abdullaeva Sh.Z. Kredit va kreditlash amaliyoti.T.: Iqtisod- Moliya, 2017.. Abdullaeva Sh.Z., Ortiqov U.D. Bank resurslari va ularni boshqarish. T.: Iqtisod-Moliya, 2009.
5. Abdullaeva Sh.Z., Safarova Z. Tijorat banklarining moliyaviy resurslarini boshqarish. T.: Iqtisod-Moliya, 2007.

#### Internet saytlar

6. cbu.uz
7. <https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/1966671/>
8. stat.uz